

ДОСЛІДЖЕННЯ ДАВНЬОРУСЬКОГО ЛІТОПИСАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ 1918–1935 рр.

Великий внесок українських науковців у вивчення українського літописання давно вже потребує ґрунтовного історіографічного опрацювання. На жаль, через різні несприятливі обставини ми все ще не маємо узагальнюючих праць з історіографії українського літописознавства. У зв'язку з цим, перш ніж безпосередньо приступити до створення оглядових монографій або навчальних посібників, необхідно скласти повну бібліографію українського літописання та у спеціальних статтях висвітлювати історію вивчення літописних пам'яток протягом окремих періодів розвитку вітчизняної історіографії.

Проблема дослідження давньоруських літописів у державницький період української історіографії (1918 — поч. 1930-х рр.) певною мірою привертала увагу істориків науки. Однак, головним чином, вони зверталися до узагальнюючих праць Д. Багалія, М. Возняка, М. Грушевського, Д. Дорошенка й С. Єфремова з історіографії та історії української літератури. Численні ж спеціальні студії, що побачили світ протягом вказаного часу й були присвячені розробці тих чи інших конкретних питань давньоруського літописання, на жаль, і досі мало цікавлять вітчизняних історіографів. Зокрема, невинуватно малопомітним в українській історіографії залишається творчий доробок глибокого знавця слов'янських літописів і хронік, професора-емігранта Є. Перфецького. Це ж саме стосується спадщини члена-кореспондента АН СРСР Д. Абрамовича, члена-кореспондента Всеукраїнської академії наук А. Ляценка тощо.

Аналіз російської історіографії показує, що в цьому плані вона може похвалитися більшими успіхами. Так, деякі аспекти означеної проблематики певною мірою висвітлені в узагальнюючій монографії В. Буганова «Отечественная историография русского летописания»¹. Правда, за винятком книжки Є. Перфецького «Русские летописные своды и их взаимоотношения», студій А. Ляценка «Летописные сказания о смерти Олега Вещего» та В. Щербини «Лаврентій чи Діонісій? Чийм іменням належало б називати найстаріший список літопису?», яким приділено достатню увагу, інші праці українських науковців із давньоруського літописання розглянуті автором побіжно. Наприклад, про об'ємну розвідку Є. Пер-

фецького «Перемишльський літописний кодекс першої редакції в складі хроніки Яна Длугоша» тут згадано всього трьома реченнями. Природно, що через великий обсяг матеріалу, опублікованого протягом 1918–1935 рр., частина студій українських учених взагалі залишилася поза межами даного огляду. До того ж, оцінка В. Бугановим монографії Д. Багалія «Нарис української історіографії», статті Є. Перфецького «Новгородський княжий літопис і його відношення до українського літописання XII ст.» і, особливо, вищезгаданої замітки В. Щербини, носить тенденційний характер.

У опублікованій нещодавно змістовній статті В. Вовіна-Лебедева не тільки охарактеризувала монографію Є. Перфецького «Русские летописные своды и их взаимоотношения», а й порівняла висновки її автора з висновками іншого учня О. Шахматова, видатного дослідника володимиро-суздальського літописання М. Присьолкова².

Як бачимо, попри наявність певної літератури, на сьогодні все ще відсутнє дослідження, в якому в повному обсязі було б розглянуто внесок, що його протягом 1918–1935 рр. зробили українські науковці у вивчення давньоруського літописання. Основним завданням даної статті є аналіз спеціальних публікацій із різних питань історії давньоруського літописання, підготовлених у державницький період розвитку вітчизняної історичної науки. Працям узагальнюючого характеру з історіографії, джерелознавства та історії літератури, на сторінках яких охарактеризовано літописні твори XI–XIII ст., ми плануємо присвятити окрему розвідку.

На хвилі національного відродження протягом 20-х рр. ХХ ст. в системі ВУАН було створено цілу мережу структурних підрозділів, котрі вивчали українську історію, мову, літературу, фольклор, етнографію, мистецтво тощо. Літописознавчі студії проводилися, зокрема, на кафедрах давньої української історії (керівник Д. Багалій) та давнього українського письменства (керівник В. Перетц), у комісії давнього українського письменства (керівник В. Перетц), а також у ленінградському Товаристві дослідників української історії, письменства та мови (керівник В. Перетц), яке було філією ВУАН. Значний внесок у вивчення літописання зробив професорсько-викладацький склад українських вишів. Також плідною в цьому напрямку виявилася діяльність науковців, котрі мешкали в Західній Україні або опинилися в еміграції.

Протягом 1918–1935 рр. побачили світ кілька статей, де порушувалися питання історіографії давньоруського літописання і йшлося про публікацію або переклади літописних пам'яток.

Так, про виконаний у 1814–1820 рр. ректором Львівської генеральної духовної семінарії Іваном Лаврівським переклад частини «Повісті вре-

менних літ» (далі — ПВЛ) польською мовою розповідає А. Андрохович³. Пізніше втрачений рукопис був відомий польському історичу й археографу А. Бельовському. На думку А. Андроховича, І. Лаврівський став перекладати літопис із метою познайомити польську громадськість Галичини з високим рівнем української середньовічної історіографії та культури.

Про роботу голови Археографічної комісії А.Ф. Бичкова з підготовки до видання «ПСРЛ» ідеться в розгорнутій статті Д. Абрамовича⁴.

1922 р. в збірнику, присвяченому пам'яті академіка О. Шахматова, була надрукована стаття Д. Абрамовича «Труды А.А. Шахматова в области истории русской литературы»⁵. У ній автор спочатку коротко зупиняється на шахматовських прийомах і методах дослідження історико-літературних пам'яток, а потім переходить до характеристики наукової спадщини свого вчителя. При цьому він особливо підкреслює заслуги Олексія Олександровича на ниві вивчення московських літописних зведень і редакцій Російського хронографа XV–XVI ст. «Но в центре историко-литературных интересов А.А. Шахматова, — цілком справедливо зазначає Д. Абрамович, — несомненно, стояло древнерусское летописание, в частности “Повесть временных лет”. Этот замечательнейший памятник нашей книжности был неразлучным спутником А. А. на всём протяжении его научной жизни и деятельности»⁶. Тому Д. Абрамович також зупиняється на характеристиці таких праць О. Шахматова, як «Сказание о призвании варягов», «Житие Антония и Печерская летопись», «Толковая Палея и Русская летопись», «Один из источников летописного сказания о крещении Владимира», «Корсунская легенда о крещении Владимира», «Мстислав Лютый в русской поэзии».

Про здійснений у XVII ст. польський переклад літопису Нестора, що потрапив до збірника уніатського київського митрополита Льва Кишки, згадує Й. Скрутень⁷.

В. Пархоменко оприлюднив уривки з 10 листів, які 1912, 1913, 1914 й 1920-го рр. написав до нього О. Шахматов⁸. Завдячуючи цій публікації, ми можемо, зокрема, довідатися про роботу академіка над ПВЛ, познайомитися з його думками стосовно монографії М.Д. Присьолкова «Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X–XII вв.» та цінними зауваженнями щодо методики дослідження давньоруського літописання.

Наступного року після кончини А. Ляценка з'явилася стаття В. Петретца, присвячена пам'яті покійного⁹. У ній академік наголошує, що його колега «принадлежал к числу лучших знатоков древнерусского летописания, соединяя с гражданской начитанностью в нем также и прекрасное знание скандинавских саг и обладая выдающейся проницательностью и

остротою аналізу»¹⁰. Далі В. Перетц викладає зміст статей А. Лященка «"Eymunder Sage" и русские летописи» й «Летописные сказания о смерти Олега Вещего».

Найбільшу групу серед літописознавчих студій 1918–1935 рр. Становлять спеціальні розвідки, у яких розглядаються питання авторства літописів, історичної достовірності та джерельної основи окремих літописних статей. Сюди ж можна зарахувати й ті праці, автори яких простежують вплив літописних пам'яток на інші твори красного письменства або фольклору.

Так, спеціальну розвідку Є. Перфецький присвятив з'ясуванню авторства ПВЛ¹¹. На думку вченого, Нестор не був причетний до укладання даного твору, оскільки літописні статті 1015, 1051 й 1091 рр., у яких розповідається про князів Бориса та Гліба, початок Печерського монастиря і його ігумена Феодосія, мають суттєві розбіжності з безперечно належними Нестору «Житієм Феодосія» та «Читанням про Бориса і Гліба». Для вирішення цього складного питання науковець активно використовує результати виконаного О. Шахматовим порівняльно-текстологічного аналізу статей 1015 й 1051 рр. у Київському зведенні 1074 р., Початковому зведенні та ПВЛ. Коли б Нестор був укладачем ПВЛ, на думку Є. Перфецького, то коротеньке сказання про вбивство Бориса та Гліба з Початкового зведення він змінив би власним розлогим оповіданням високої історичної вартості — «Читанням про Бориса і Гліба», а не чужим, глибоко протилежним за суттю матеріалом. По-друге, за Київським зведенням 1074 р. й «Житієм Феодосія» Києво-Печерський монастир отримав студійський статут від Єфрема-скопця, у той час як за Початковим зведенням і ПВЛ — від ченця Михайла. І в цьому випадку, переконаний Є. Перфецький, Нестор Літописець повинен був виправити своє першоджерело — Початкове зведення за власним твором — «Житієм Феодосія».

Традиція про авторство Нестора склалася протягом XV–XVII ст. Для її створення особливо прислужився киево-печерський чернець Полікарп. Згідно з Є. Перфецьким, Нестор був автором не лише двох вищезазначених житій, а, імовірно, і згаданого Полікарпом «Житія про блаженних отців, про Дам'яна, Ієремію, Матвія та Ісакія». Останнє, можливо, навіть з іменем автора могло пізніше потрапити до складу ПВЛ, що й спонукало Полікарпа приписати все зведення перу Нестора. Порівняння обох Касіянівських редакцій Києво-Печерського патерика дозволило Є. Перфецькому категорично стверджувати, що вставки з іменем Нестора Касіян зробив не на підставі якихось писемних джерел, а використавши власний домисел.

Суттєвим недоліком розглянутої статті, на наш погляд, є асиметричність її загальної аргументаційної побудови. Адже, зібравши значну кількість доказів, які свідчать проти авторства Нестора, Є. Перфецький не врахував чимало аргументів «за», а саме — відмінності жанрової природи житійної та літописної літератури, можливості появи різночитань внаслідок пізнішого редакторського втручання в первісний текст тощо. Згодом, переглядаючи свою схему східнослов'янського літописання, учений відмовився від попередніх висновків і визнав Нестора автором першої редакції ПВЛ.

У невеликій замітці В. Щербина торкнувся питання впливу суздальсько-нижегородсько-городецького єпископа Діонісія на розвиток літописної справи Північно-Східної Русі¹². Авторська версія базується на зробленому під 6885 р. записі в Лаврентіївському літописі й біографічних відомостях про Діонісія (бл. 1300–1385). Цей уродженець Київщини свого часу прийняв постриг у Києво-Печерській лаврі, а згодом перебрався до Нижнього Новгорода, заснував там Вознесенський монастир і став його настоятелем. Отримавши 1371 р. сан єпископа, Діонісій брав активну участь у церковних і політичних справах Північно-Східної Русі, зокрема відзначився під час боротьби за митрополичий престол, котра спалахнула 1378 р. після смерті митрополита Олексія. «Не вважаючи на те, — підкреслює В. Щербина, — що більшу частину свого життя він провів у Суздальському краю, Діонісій ніколи не поривав зв'язку з Києвом й умер Київським митрополитом»¹³. Тому науковець дозволив собі висловити припущення, що Діонісій не тільки благословив складання Лаврентіївського літопису, а й міг бути його ініціатором і безпосереднім учасником. Літописна робота скоріше за все велася в улюбленому монастирі владики — Нижегородському Вознесенському. А всю необхідну літературу, очевидно, привіз із Києва сам Діонісій. Підбиваючи підсумки, В. Щербина запропонував для більш точної відповідності назви й історії твору перейменувати Лаврентіївський літопис на літопис Діонісія.

Питання історичного змісту літописного оповідання про захоплення Києва варягами розглядається в невеликій розвідці В. Пархоменка «Русь в IX веке»¹⁴. Як намагається довести автор, київська літописна традиція докорінно переробила первісну усну інформацію про взаємини трибулних з Приазов'я полян із уличами й деревлянами. Через тісне об'єднання названих племен у XI ст. місцеві книжники нібито не могли сприйняти факт порівняно недавнього завоювання Києва полянами. Тому «Летописцы, а может быть, даже и...их предшественники, творцы нового предания, «переделали» героев старого предания — Аскольда, Олега, Игоря в норманнов...»¹⁵. При цьому вони не зуміли повністю стерти «історичне ядро» оповідання (боротьба полян із уличами й деревлянами),

хоча всупереч дійсності зобразили варягів «в неестественной роли — мирных завоевателей более культурного юга и насадителей здесь государственности»¹⁶. Однак переважна більшість науковців не підтримали запропоновану В. Пархоменком таку інтерпретацію літописного тексту.

Для спростування припущення В. Брімма, котрий допускав існування як південного — старшого, так і північного — норманського етнонімів «Русь», які злилися в Києві після появи тут варягів, В. Пархоменко спирається поряд із іншими аргументами й на Початкове зведення. Обстоюючи теорію приазовського походження Русі, історик стверджує, що з літописного тексту можна зробити такі висновки стосовно назви «Русь»: «во-первых, это имя возникло на юге в связи с Византией и походами туда и, во-вторых, позже затем уже оно принесено было в Киев»¹⁷. Причому переміщення Русі з Приазов'я до Наддніпрянщини В. Пархоменко пов'язує з діяльністю князя Ігоря Старого, який у його працях має не північне, а південно-східне коріння.

Звертаючись до оповідання про Олега, уміщеного в ПВЛ, науковець постійно підкреслює його тенденційність і позаісторичний характер¹⁸. Судячи з Початкового зведення, у другій половині XI ст. в Києві побували неясні перекази про Олега, що, як припускає В. Пархоменко, ще не пов'язували цю особу з князівським урядуванням. І лише укладач ПВЛ, отримавши у своє розпорядження договір 911 р. з Візантією, зробив, відповідно до тодішніх уявлень, цього «русського» князя київським і, до того ж, об'єднувачем східнослов'янських земель. На думку В. Пархоменка, нагромадження імен і фактів, відсутність навіть легендарних подробиць і суперечливість змісту свідчать про штучну скомбінованість та історичну недостовірність оповідання ПВЛ про похід Олега на Київ. Дослідник також торкнувся питання відображення північної (новгородської та ладозької) традиції в літописному образі Олега.

Однак рішуча перевага історичної критики джерел над філологічною суттєво знижує якість спостережень В. Пархоменка. Незважаючи на зумовлений неоднорідністю джерельного матеріалу суперечливий характер відомостей про Олега, і Початкове зведення, і ПВЛ, нехай і різною мірою, але все-таки відображають реальні історичні факти. На жаль, поставившись упереджено до історичної достовірності названих пам'яток, дослідник у світлі своєї концепції намагається представити Олега не київським князем, а історичним діячем виключно Приазовської Русі.

Відомості про Олега на сторінках ПВЛ і Новгородського I літопису молодшого ізводу порівняв А. Лященко¹⁹. При цьому він не погоджується з гіпотезою О. Шахматова про те, що в основі вступної частини другої пам'ятки лежить Початкове зведення 1093 р; натомість підтримує В. Істріна, який доводив відрубність історії київського й новгородського літо-

писання XI ст. Коли виникла потреба датувати в Новгородському I літописі й ПВЛ статті X ст., то цей процес також відбувався паралельно. Кращою хронологією відзначається ПВЛ, редактори якої користувалися візантійськими джерелами й договорами Русі з греками. На противагу В. Істріну, А. Лященко вважає, що тексти останніх не були відомі редактору Новгородського I літопису молодшого ізводу. Також дослідник не поділяє версії О. Шахматова, за якою, відповідно до варязької генеалогічної легенди, новгородський книжник перетворив київського князя Олега на воєводу Ігоря. Тому А. Лященко робить висновок про існування в X ст. двох Олегів — київського князя й воєводи Ігоря Рюриковича. Інформація про діяльність першого збереглася на сторінках ПВЛ, а згадки про другого містяться в Новгородському I літописі молодшого ізводу та опублікованому 1912 р. гебраїстом С. Шехтером листі хозарського єврея середини X ст.

У спеціальному відгуку А. Лященко переглянув заперечення А. Брюкнера стосовно накресленої О. Шахматовим генеалогії Володимира Святославича по материнській лінії²⁰. На думку польського історика, ім'я «Нискиня» не вживалося в давньоруському літописанні й потрапило до хроніки Я. Длугоша через непорозуміння. Натомість А. Лященко перераховує наведені О. Шахматовим випадки використання цього імені в східнослов'янських джерелах XVII–XVIII ст. Однак при цьому він не врахував залежності цих пам'яток, зокрема Густинського літопису, від польської історіографії XVI ст., що, у свою чергу, активно використовувала працю Я. Длугоша. Не знайшла в А. Лященка підтримки й спроба А. Брюкнера довести, ніби Нестор об'єднав у одне оповідання різні версії народного переказу про помсту Ольги деревлянам. У даному випадку український науковець цілковито на боці О. Шахматова, який розглядав оповідання про чотири помсти Ольги як пізніші штучні вставки до первісного літописного тексту. Заперечуючи гіпотезу О. Шахматова про Мала — Нискиню й Малушу — Малфредь, польський дослідник намагається вивести ім'я деревлянського князя Мала з вестготської формули шлюбу — *meth mund ok meth maeli*, тобто древляни пропонували Ользі шлюб з віном і урочистими заручинами. Однак, зауважує А. Лященко, така версія була переконливо спростована ще 1912 р. С. Сиромятниковим у статті «Древлянский князь и варяжский вопрос». Разом із цим, А. Лященко не погоджується й з деякими непереконливими висновками О. Шахматова, зокрема про тотожність Люта Свенельдича — Мискині — Мстиші — деревлянського князя Мала.

Еволюцію фактичної основи оповідання Іпатіївського, Лаврентіївського, Воскресенського й Густинського літописів про захоплення Києва Батиєм побіжно висвітлив Т. Сушицький²¹. Він показав, як унаслідок

поступового обростання реальної історичної інформації матеріалами з переказів, авторським домислом і художніми деталями в XVII ст. склалася книжна легенда про цілковите запустіння Києва й Наддніпрянщини після монголо-татарської навали, що знайшла остаточне втілення в Київському «Синописі».

За припущенням А. Ляценка, у вміщеному під 1148 р. до Никонівського літопису оповіданні про богатиря Дем'яна Куденевича, можливо, відобразилося свідчення місцевого Переяславського літопису про боротьбу Ізяслава Мстиславича та його сина Мстислава з Глібом Юрійовичем за Переяслав²². Укладач Никонівського літопису зберіг епічний характер і фактичну основу першоджерела, хоча й модернізував його мову, доповнив новими легендарними подробицями й моралізаторськими роздумами.

Сліди двох давньоруських героїчних пісень (предтечі українських дум) виявив у оповіданнях ПВЛ про походи Олега та Ігоря на греків 907 й 941 рр. Т. Коструб²³. Виконавши розбивку літописних уривків на ритмічні рядки, він спробував реконструювати обидва народнопоетичні твори. На наявність величальної пісні князю Святославу, прихованої в літописі, раніше вказав М. Грушевський. Усе це дало підстави Т. Кострубу стверджувати про існування давньоруської героїчної поезії вже в X ст., коли християнство на землях Київської Русі ще не набуло загального поширення. Тому дослідник більше схиляється до гіпотези Ф. Колеси, котрий виводив форму дум від похоронних голосінь, і вимагає обережного ставлення до спроб В. Бирчака поставити давньоруську героїчну пісню під вплив візантійського церковного гімну.

Спираючись на подібність покаючих промов князя Ігоря Святославича й Олексія Поповича, які містяться в оповіданні Київського літопису про похід Ігоря на половців 1185 р. й думі про Олексія Поповича Пирятинського, В. Перетц вважає їх відгомном давньоруської епічної традиції, обробленої в літописі «книжником у церковно-повчальному дусі відповідно до випадку з князем Ігорем, а в думі — народним співаком, у смаку й дусі козацької епохи»²⁴.

Спробу дослідити історію переказу про Кия, Щека, Хорива та їхню сестру Либідь і з'ясувати його взаємини зі старогерманським епосом зробив М. Тершаковець²⁵. Текст Іпатіївського зведення свідчить, що в часи складання ПВЛ на Київщині існували дві версії легенди про Кия. На думку дослідника, старша з них, яка починала вже виходити з ужитку, представляла Кия простим човнярем-перевізником, натомість у молодшій, що набирала все більшої популярності, ідеться про полянського князя Кия. Як припускає науковець, корені першого варіанту сягають останніх століть передхристиянської — перших століть християнської ери — часу побуту кельтів у Південно-Східній Європі. Звертаючись за

допомогою до етимологічного аналізу, він виводить слово «Либідь» від кельтського «lu(p)et» — «весло» через посередництво германського «lubed», а «Кий» — також від первісного кельтського слова, схожого за значенням із сучасним французьким «quai» — гребля на річці, корабельна пристань, місце вивантаження товарів, висадки та посадки. Зауважимо, що, на відміну від М. Тершаковця, абсолютна більшість дослідників схильна розглядати тезу про човняра-перевізника як результат свідомого спотворення історичної перспективи новгородськими книжниками XI–XIII ст. М. Тершаковець охарактеризував також вміщені до пізніших літописних пам'яток інші варіанти легенди, що суттєво відрізнялися від викладених у ПВЛ. Простеживши літературну долю легендарного сюжету в старогерманському фольклорі, творах Йордана й Саксона Грамматика, він показав, що реальне історичне підґрунтя становлять мотиви боротьби придністровських слов'ян із готами в IV ст.

У спеціальній статті А. Лященко проаналізував літописні оповідання про смерть князя Олега у зв'язку зі скандинавськими сагами про смерть норвезького витязя Одда²⁶. Як показує автор, відповідне сказання ПВЛ становить собою народний переказ, доповнений запозиченнями з «Хроніки» Георгія Амартола й власними коментарями літописця. Зіставлення різних версій сказання у складі Іпатіївського, Радзивілівського, Супрасльського, Архангелогородського літописів, Новгородського I літопису молодшого ізводу, літописця Переяслава-Суздальського й літопису Авраамки дозволило науковцю слідом за О. Шахматовим відтворити етапи його редакторської обробки на сторінках Найдавнішого київського зведення 1039 р., Новгородського зведення XI ст. й ПВЛ. Розглянувши сагу про Одда, головний герой якої тривалий час жив на Русі, був київським князем і після повернення на батьківщину помер від укусу змії, А. Лященко виявляє її зв'язки зі східнослов'янським літописанням. Причому найближче текст пам'ятки скандинавського епосу стоїть до Архангелогородського літопису. Різні сюжетні деталі саги, а особливо той факт, що Одд носив прізвисько «Віщий» (скандинавське «Helgi», тобто «Олег») дають підстави науковцю ототожнити його з князем Олегом і поставити в залежність від саги рядки реконструйованого О. Шахматовим Найдавнішого київського зведення: «Иде Олегъ к Новугороду и оттуда за море, и уклюну и зміа въ ногу, и с того умре». Коли звістка про смерть Олега-Одда дійшла на Русь, то для урочистої тризни на честь покійного князя в Ладозі й Києві були насипані кургани, які в давньоруській мові називалися могилами (замість сучасного слова «могила» в старовину вживалося слово «гроб», а замість сучасного «труна» — «корста»). Знаючи про існування цих могил, укладачі пізніших зведень стверджували, ніби Олег помер у Ладозі або Києві.

В. Пархоменко підкреслив цінність даної статті для вивчення взаємовпливів між давньоруським літописанням і скандинавськими сагами. Однак зроблені її автором історичні висновки не задовольняють рецензента, оскільки для встановлення реального факту «не досить лише з'ясувати історію походження літописного тексту про цей факт»²⁷, а слід залучити весь комплекс доступних джерел.

Зіставивши текст саги про Олафа Тріггвасона з оповіданнями ПВЛ, А. Лященко зробив висновок, що ні сага, ні літопис не послужили джерелом один одному²⁸.

У третій статті шляхом порівняння відомостей ПВЛ, Новгородського І літопису й Еймундової саги цей же автор встановлює історичну основу сюжету скандинавського епічного твору про боротьбу Ярослава зі Святополком і Брячиславом і участь у ній загонів конунга Еймунда та ярла Рагнара²⁹. У результаті А. Лященко приходиться до висновку, що «Хронологія саги, йдущая по годам договоров Эймунда с Ярославом, соответствует хронологии летописи, начиная с 1016 года...»³⁰. З погляду науковця, свідчення саги про вбивство Святополка варягами виглядає більш правдоподібним за літописну версію. Воно могло не потрапити до літописів через «чернечу традицію», що вимагала зображувати Ярослава Мудрого у винятково позитивному плані. «Трудно было поэтому летописцам-сводчикам, — міркує А. Лященко, — допустити свідительство хотя бы о косвенном участии Ярослава в убийстве Святополка, когда летопись заклеяла Святополка прозвищем «Окаянного»³¹.

Питання про стилістичну залежність давньоукраїнського літописання від пам'яток перекладної літератури поставив В. Перетц. Причому він цікавився не стільки використанням фактичного матеріалу, скільки тим, «чи можна за кожним словом літопису, за його оповіданням про події — бачити справжні події, або — чи не маємо ми часом замість реальних подій лише готові стилістичні формули, що їх літописець запозичив цілком зі свого джерела, або такі, що виникли з бажання літописця подати дещо подібне, аналогічне до того, що він вичитав у своєму джерелі»³².

За В. Перетцом окремі біблійні стилістичні формули та вислови відобразилися на сторінках ПВЛ і Київського літопису в деяких батальних сценах і картинах руйнування міст. Можна припустити, що, змальовуючи звичай деревлян, літописець також спирався на Біблію (XXI розділ Книги Суддів). Вторгнення в літописний текст деталізації з «Хроніки» Георгія Амартола академік помічає в розповіді про чашу, зроблену печенізьким князем із черепа Святослава. Розглянувши зображену автором ПВЛ сцену вбивства князем Глібом Святославичем новгородського волхва, В. Перетц зазначає, що, незважаючи на її реальне історичне підґрунтя, «вигляд, мотивування та самий ефект вчинку князя сформульовано, на нашу

думку, не без впливу Хроніки Амартола»³³. Літописні оповідання про виловлену в річці Сітомлі дитину-виродка й мерців, які 1092 р. вбивали жителів Полоцька, також побудовані на запозиченнях із цього джерела, а можливо, і з «Олександрії». Оскільки пов'язані з птахами знамення не були властиві язичницьким релігійним уявленням східних слов'ян, то зображення хмари орлів і воронів, котрі, кружляючи над військом, віщували нищівну поразку одній зі сторін у Ярославській битві, постало в Галицько-Волинському літописі під впливом візантійської літературної традиції.

В іншій своїй статті В. Перетц наводить приклади збігу літописної термінології військового побуту з військовою лексикою та фразеологією біблійних книг³⁴.

Досліджуючи протягом 1918–1935 рр. у різних аспектах «Слово о полку Ігоревім», українські науковці зупинялись і на такій важливій проблемі, як «Слово» й літописання. Так, А. Лященко спробував встановити час і місце написання поеми, а також з'ясувати її відношення до літописних оповідань про похід Ігоря Святославича на половців 1185 р.³⁵ Спільні сюжетні подробиці й близькість «Слова о полку Ігоревім» до відповідного уривку Київського літопису дозволили автору порушити питання про вплив однієї пам'ятки на іншу. При цьому він не погоджується ні з К. Бестужевим-Рюїним, котрий заперечував безпосередній зв'язок між обома творами, ні з тими, хто вважав, що поема вплинула на літопис. За допомогою вибраного з Іпатіївського зведення матеріалу А. Лященко доводить, що вже на початку XII ст. для змалювання боротьби з половцями давньоруські книжники виробили особливий стиль, який не міг не позначитися на «Слові». Наведені в статті текстуальні паралелі переконливо свідчать про мовно-стильову схожість Київського літопису й «Слова» та дають досліднику додаткові підстави розглядати цей літопис як одне з джерел поеми.

З іншого боку, В. Перетц підтримує й розвиває думку І. Хрущова й В. Міллера про вплив «Слова» на давньоруське літописання³⁶. У фундаментальній монографії «Слово о полку Ігоревім. Пам'ятка феодальної України-Руси XII віку» він вказує на композиційну та стилістичну схожість «Слова» й оповідання Київського літопису про похід 1185 р., знаходить лексичні відповідники в тексті обох пам'яток. Особливу образну співзвучність із героїчною поемою академік вбачає у сповнених очищаючого трагічного змісту літописних рядках: «и тако во день святого воскресения наведе на ня Господь гнѣвъ свой, в радости мѣсто наведе на ны плачь и во веселья мѣсто желю на рѣцѣ Каялы».

Давньоруським пам'яткам про князів Бориса та Гліба, у тому числі й літописному оповіданню, присвятив спеціальну розвідку С. Бугослав-

ський³⁷. Оскільки стаття 1015 р. стилістично не випадає із загальної канви, то він має можливість розглядати її як органічну частину літописного тексту, а не готову вставку. Через відсутність у анонімному «Сказанні про Бориса та Гліба» іншого фактичного матеріалу, крім того, який є в літописі, С. Бугославський вважає малоімовірним припущення О. Шахматова, за яким в основі обох пам'яток лежало спільне джерело. Детально зіставивши Лаврентіївський літопис зі «Сказанням про Бориса та Гліба», науковець переконується в тому, що останнє повністю засноване на літописному тексті. З наведених ним прикладів неважко помітити, що автор «Сказання» «сливе переписав літописні статті; дуже небагато він проминув, багато поширив, додавши риторичних чи житійних формул. Він зумів де-не-де з літописного натяку зробити цілий образний епізод. А втім, часто, покинутий на свої власні сили, він розгублюється, суперечить собі, губить нитку зв'язного оповідання»³⁸.

З огляду на мету твору, відсутність у його літописному джерелі «Пам'яті й похвали Володиміру», якої не було й у Початковому зведенні 1093 р., а також авторську згадку біографічного характеру С. Бугославський датує «Сказання» початком 50-х рр. XI ст. й ставить його в пряму залежність від Найдавнішого київського зведення 1039 р. Серед додаткових джерел «Сказання про Бориса та Гліба» Нестора в розвідці названо й літописне зведення, одне з попередників першої редакції ПВЛ.

Спробу розкрити літописну джерельну основу шести житійних оповідань Дмитра Ростовського про давніх українських святих зробив Д. Абрамович³⁹. Він встановив, що головними джерелами «Успіння великого князя Володимира» були: Густинський літопис, Київський «Синопис» і меншою мірою ПВЛ; «Життя й успіння княгині Ольги» — ПВЛ, Київський «Синопис» і просторе «Житіє Ольги» зі «Степенної книги»; «Страждання варягів-мучеників» — ПВЛ; «Вбивства Ігоря Ольговича, князя Чернігівського та Київського» — Київський літопис і «Пролог». Оповідання ж про мучеників Михайла, князя чернігівського, та його боярина Федора складено на основі «Великих четьїх-міней» митрополита Макарія, доповнених двома цитатами з «Синопису». І лише в «Повісті про смерть митрополита Константина», у супереч запевненням автора «Четьїх-міней», Д. Абрамович не виявляє слідів літописних пам'яток. У своїй розвідці науковець висловлює також кілька зауважень стосовно способів опрацювання Дмитром Ростовським запозиченого матеріалу. Проведений порівняльно-текстологічний аналіз дав можливість досліднику констатувати, що Дмитро Ростовський використав ПВЛ і Київський літопис у складі якогось нині втраченого південно-західного зведення, що, можливо, лягло в основу Густинського літопису. Свої спостереження Д. Абрамович щедро ілюструє численними розлогими текстуальними

паралелями, які за браком ґрунтовних коментарів і пояснень місцями переобтяжують статтю.

У списку Златоструя XII ст. Д. Абрамович виявив уривок з X книги хроніки Іоанна Малали (диспут апостола Петра з Симоном волхвом) і порівняв його з текстом хроніки в Архівському Хронографі та обох редакціях Еллінського літописця⁴⁰. Як вважає дослідник, наявність двох різних перекладів свідчить, що хроніка Малали поширювалася на Русі не тільки у складі хронографічних компіляцій.

Про особливості передачі Я. Длугошем власних імен і географічних назв, які потрапили до «Історії Польщі» з давньоруського літописного матеріалу, розповідає А. Ляшенко⁴¹.

До іншої групи належать, як правило, об'ємні синтетичні публікації, в яких здійснено дослідження літописної традиції XII–XIII ст. окремих удільних центрів давньоруської держави — Перемишля, Переяслава, Новгород, Володимира-на-Клязьмі тощо.

Одним із вершинних досягнень українського літописознавства 1918–1935 рр. є монографія Є. Перфецького, присвячена, головним чином, володимирським літописним зведенням 1189 і 1193 рр.⁴² Дотримуючись в основному конструкції О. Шахматова, автор поділяє весь залучений літописний матеріал за відображенням у ньому Володимирського зведення 1189 р. на три редакції: південну (Іпатівське, Хлебниківське, Погодінське, Єрмолаївське зведення тощо), північну (Лаврентіївське, Радзивілівське, Троїцьке, Переяславо-Суздальське зведення тощо) та групу Володимирського Поліхрону (Тверське, Львовське, Воскресенське, Никонівське, Новгородське IV, Софійське I та зведення, використане Я. Длугошем у «Історії Польщі»). До особливої редакції належить Новгородський I літопис старшого й молодшого ізводів. I, нарешті, осторонь від спільної літописної кодифікації стоять Новгородський II, III, Псковський I літописи тощо, що мають переважно місцевий характер.

Дослідник помітив, що виділений ним зі зведень південної та північної редакцій новгородський матеріал XII ст. схожий або дослівно збігається з відповідними рядками зведень Володимирського Поліхрону, зате суттєво відрізняється від тексту Новгородського I літопису. Спільноруські й новгородські статті Новгородського IV, Софійського I, Тверського та Львовського літописів закінчуються в першій чверті XV ст. Це ж саме стосується й спільноруських повідомлень Воскресенського й Никонівського літописів. Отже, усі перераховані пам'ятки походять від одного протографа — спільноруського зведення, в основі якого лежить Володимирське зведення 1189 р. Незважаючи на тотожність новгородських звісток, наявність різничань у спільноруських записах «показывает, что своды северной и южной редакции положены на иной древней лето-

писної традиції, нежेलі первоисточник Тверської, Львовської, Новгородської IV, Софійської I і сх. (т.е. свод перв. четв. XV ст.)»⁴³.

Шляхом порівняння текстів Воскресенського й Никонівського (в основі яких поряд із найдавнішим Володимирським зведенням лежить Московське зведення кінця XV ст. та ін.), Тверського і Львівського (що, крім цього ж найдавнішого Володимирського зведення, спиралися на південний літопис середини XIII ст., новгородський початку XIV ст. тощо), а також Лаврентіївського, Радзивілівського й подібних літописів Є. Перфецький відновлює склад найдавнішого Володимирського зведення 1189 р., тобто Володимирського Поліхрону. Він доводить, що, незважаючи на своє доволі пізні походження, складений на початку XV ст. протограф групи Володимирського Поліхрону зберіг у собі давніші риси, ніж протограф північної редакції, але, з іншого боку, на відміну від останнього, він містить і ряд пізніших доповнень. Відштовхуючись від результатів текстологічного аналізу звісток XII ст., науковець, на відміну від О. Шахматова, датує створення найдавнішого Володимирського зведення не 1185, а 1188–1189 рр. На користь такого припущення свідчить інформація про ростовсько-володимирського єпископа Луку (1185–1189) і використання володимирським книжником доведеного до 1186 р. Переяславського зведення. По-третє, з 1189 р., за спостереженням Є. Перфецького, змінюється концепція володимирського літописання, головним завданням якого стало уславлення Володимира-на-Клязьмі та моральне виправдання діяльності князя Всеволода Юрійовича.

Розглянувши склад Володимирського зведення 1189 р., Є. Перфецький приходять до висновку, що його основним джерелом було Переяславське зведення 1186 р. Він дає характеристику виділеним із літописних текстів переяславським звіткам і поділяє Переяславський літопис на дві частини. Перша — «Єпископський Переяславський літопис» — включає лаконічні повідомлення, що тягнуться до початку 1150-х рр. і стосуються історії місцевої єпархії. Розгорнуті образні статті за 1160-80-і рр., які відображають авторське ставлення до подій і головним чином пов'язані з особою переяславського князя Володимира Глібовича, утворюють «Княжий Переяславський літопис».

Перший переяславський літописний запис датується 1118 р., коли переяславську єпископську кафедру очолив колишній ігумен Києво-Видубицького монастиря, укладач 2-ї редакції ПВЛ Сильвестр. Такий збіг дозволяє Є. Перфецькому розглядати його зачинателем переяславського літописання, в основу якого була покладена привезена ним з Києва ПВЛ.

Безпосереднім продовжувачем ПВЛ у межах київської літописної традиції дослідник вважає Київське зведення 1174 р. Крім ПВЛ і Першого київського літопису, до нього ввійшов також Новгородський княжий

літопис першої редакції. Ідейний та стилістичний аналіз київських літописних записок дає можливість ученому пов'язати їх укладання з послідовною роботою двох-трьох літописців. Беручи до уваги згадки в порічних записах 1127 і 1145 рр. про Андріївський Янчин монастир і його ігумена Григорія, він припускає, що до 1145 р. Київський літопис вівся саме в цій фамільній обителі Мономаха. У межах з 1146 по 1154 рр. даний твір становить цілісне розгорнуте оповідання, створене сучасником подій, близьким до київського князя Ізяслава Мстиславича. При аналізі цієї частини літопису вчений перш за все зупиняється на характеристиках, які автор дає князям Ізяславу Мстиславичу та Юрію Володимировичу. На думку Є. Перфецького, остання частина «Первой Киевской летописи (1155–1174), если ведётся, быть может, и не тем лицом, что и предыдущая, то всё-таки ведётся искренним сторонником Мономахова рода»⁴⁴. Перший київський літопис 1174 р. ввійшов до зведень Володимирського Поліхрону, північної та південної редакцій, натомість Другий київський літопис 1198 р. — тільки до останньої групи пам'яток.

Наявність перерви за 1161–1173 рр. в новгородських записах Володимирського зведення 1189 р., які загалом тягнуться до 1182 р., свідчить, що книжник черпав їх не безпосередньо з новгородського джерела, а користувався якимось спільноруським зведенням, молодшим за Київське зведення 1174 р. «Таким общерусским сводом, в котором составитель древнейшего Владимирского свода (1189-го года) нашел все эти новгородские сведения, — вважає Є. Перфецький, — мог быть только Переяславский свод 1186 года»⁴⁵. Серія новгородських звісток у Київському зведенні 1174 р. закінчувалася 1160-м роком. Переписавши це джерело, переяславський книжник протягом 1174–1186 рр. самостійно продовжував його інформацією різного походження, у тому числі й новгородського. Як переконливо показує дослідник, до складу Переяславського зведення 1186 р. входили відредагована в Переяславі ПВЛ, Київське зведення 1174 р., місцевий Переяславський літопис, новгородський літописний матеріал 1174–1182 рр. і, можливо, елементи народного епосу. У наступних параграфах II розділу він характеризує інші джерела Володимирського зведення 1189 р. — суздальські літописні записки 1140–50 рр., «Сказання про вбивство Андрія Боголюбського» та Володимирський літопис другої половини XII ст.

Як бачимо, історію давньоукраїнського (переяславського й київського) літописання XII ст. Є. Перфецький розглядає, головним чином, з точки зору його використання у Володимирському зведенні 1189 р. Саме через це він не приділяє достатньої уваги Київському зведенню 1198 р.

Безперечною заслугою науковця була висунута ним цікава гіпотеза про існування в новгородській літописній традиції XII — першої половини

XIII ст. не лише владичного, а й княжого літописання. Вивчення складу Новгородського зведення першої половини XIV ст., покладеного в основу Новгородського I літопису старшого ізводу, дозволяє автору зробити висновок, що, крім новгородського владичного, до нього увійшов ще й новгородський княжий літопис, а також спільноруське зведення, на якому базується північна редакція. Виконане дослідником зіставлення текстів показує, що вміщений до Новгородського I літопису новгородський матеріал за 1117–1160 і 1174–1182 рр. цілковито відрізняється від аналогічного тексту зведень північної та південної редакцій і групи Володимирського Поліхрону. Натомість майже всі інші новгородські записи із залучених для порівняння пам'яток майже або дослівно співпадають. Отже, у XII ст. в Новгороді існував відмінний від владичного літопис, який висвітлював життя й діяльність новгородських князів і відобразився у зведеннях Володимирського Поліхрону, північної й південної редакцій. Відповідаючи на питання про авторство новгородського княжого літопису, Є. Перфецький пов'язує укладання його статей за 1130–60-й рр. з ім'ям ієродиякона й доместика новгородського Антонієвого монастиря Кирила. На думку вченого, княже літописання в Новгороді тривало від першої чверті XI ст. до 1216 р. І лише після цього року виразні змістові й текстуальні паралелі новгородського матеріалу Новгородського I літопису й редакції Володимирського Поліхрону свідчать, що весь цей матеріал походить із спільного першоджерела — новгородського владичного літопису.

Торкаючись питання виникнення зведень північної та південної редакцій, Є. Перфецький доводить, що спільний текст, котрий лежить у їх основі, у свою чергу походить від Володимирського зведення 1189 р. Наявність у Лаврентіївському, Радзивілівському, Троїцькому, Переяславо-Суздальському літописах ряду київських, переяславських звісток, відсутніх у пам'ятках групи Володимирського Поліхрону, свідчить, що протограф північної редакції було створено пізніше, ніж Володимирське зведення 1189 р. На думку дослідника, «Этот свод мог появиться не позднее 1193-го года»⁴⁶, оскільки «на этом году кончается заимствование южными редакциями суздальско-володимирских известий, кончаются дословно общие тексты обеих редакций — северной и южной»⁴⁷. До того ж, після 1193 р. володимирське літописання втрачає свою тенденційність, яка проявлялась у моральному обґрунтуванні права Володимира-на-Клязьмі бути столицею Північно-Східної Русі. Під час характеристики Володимирського зведення 1193 р. Є. Перфецький зупиняється й на його взаєминах із київським літописанням. Наявність повторних дослівних читань у Володимирському зведенні 1193 р. свідчить, що його додаткове джерело мало у своєму складі той же київський текст, що й Київське

зведення 1174 р., який був доповнений літописними записами, що велися при Київському Софійському соборі, та переяславським літописним матеріалом. Цим південноруським зведенням, що вплинуло на Володимирське зведення 1193 р., дослідник вважає другу редакцію Київського зведення 1174 р. Сам факт такого впливу, на думку Є. Перфецького, «показывает, какое громадное значение на Руси в то время всё ещё имело киевское летописание, и что значение Киева, как летописного центра, все ещё было первенствующим...»⁴⁸.

Проведені студії дозволяють ученому вважати 1193 р. «переломом, критическим моментом в истории всего русского летописания. С этого года, после создания во Владимире-на-Клязьме общерусского свода, летописание расходится по двум путям. Создаются две редакции, южная и северная»⁴⁹. На півночі Володимирське зведення 1193 р. було покладене в основу Ростовської редакції першої половини XIII ст., а на півдні воно ввійшло до складу Київського зведення 1198 р.

У процесі дослідження Є. Перфецький поєднує порівняльно-текстологічний і логічно-смісловий аналіз літописного тексту, а також за необхідності залучає історичні дані. Щоправда порівняльно-текстологічний аналіз не завжди носить у нього системний характер. До того ж, застосування кон'єктурної критики й реконструкцій іноді призводить до перенасичення монографії занадто сміливими гіпотезами, на що свого часу вказав М. Грушевський⁵⁰. На жаль, у праці немає й генеалогічної схеми, необхідної для наочної ілюстрації складних текстологічних побудов. У цілому ж, спираючись на методологічні досягнення О. Шахматова, його учень накреслив струнку, логічно зв'язану та структурно завершену картину історії давньоруського літописання XII–XIII ст. Тому його монографію можна зарахувати до найбільших здобутків не тільки українського, а й усього східнослов'янського літописознавства 1918–1935 рр.

Викладені в ній погляди про новгородське літописання Є. Перфецький пізніше розвинув у спеціальній статті⁵¹. Автор насамперед прагнув «виявити головню те, який новгородський літопис увійшов в українське літописання і в які відносини став цей великоруський новгородський літопис до українського літописання»⁵². Із цією метою в північній, південній редакціях літописних зведень і в групі Володимирського Поліхрону він виділяє ряд записів за 1117–1160 і 1174–1182 рр., зміст яких не залишає сумнівів щодо їхнього новгородського походження. Зіставлення їх із відповідними рядками Новгородського I літопису показало, що «Текст цих подій північної і південної або української редакцій майже дослівно сходиться зі Львівським, Тверським, Новгородським IV і Софійським I літописами — у той самий час, коли в Новгородським I літописі в відповідних місцях бачимо або повні різниці тексту, або зовсім інше

представлення цих подій»⁵³. Між пам'ятками перших трьох груп з одного боку та Новгородським І літописом з іншого Є. Перфецький виявив також значні розбіжності хронологічного характеру.

Наявність новгородських звісток у Тверському, Новгородському IV, Львівському й Софійському І літописах дозволила науковцю стверджувати, що вони були й у самому Володимирському Поліхроні — зведенні 1189 р. Їхня ж присутність у зведеннях північної й південної редакцій пояснюється тим, що й ці зведення базуються на Володимирському Поліхроні, щоправда, на його пізнішій редакції. Увесь масив новгородської інформації за 1117–1160 і 1174–1182 рр. з Володимирського Поліхрону висвітлює політичну діяльність та життя новгородських князів, не торкаючися при цьому історії місцевої єпархії. На підставі цього Є. Перфецький робить такий висновок: у Новгороді одночасно з владичним літописанням, яке відобразилося в Новгородському І літописі старшого ізводу, велося й княже літописання. Довівши, що новгородський владичний літопис безпосередньо користувався новгородським княжим літописом, науковець виявляє сліди останнього в статтях Новгородського І літопису за 1135–1137 рр. й в оповіданні 1134 р. про похід Всеволода й Ізяслава Мстиславичів на Суздаль. До новгородського княжого літопису дослідник відносить і деякі новгородські звістки XI ст.

Факт перерви в новгородських текстах між 1160 і 1174 рр., на думку Є. Перфецького, свідчить, що укладач Володимирського Поліхрону взяв їх не безпосередньо з новгородського джерела, а скористався Переяславським зведенням 1186 р., котре поклав у основу своєї праці. Але й Переяславське зведення ввібрало в себе Київське зведення 1174 р., в якому новгородські записи перериваються на 1160 р. Після ж 1174 р. переяславський книжник самостійно продовжував роботу, використовуючи матеріали різного походження, у тому числі й новгородські. Таким чином, новгородський княжий літопис відобразився у Володимирському Поліхроні через Київське й Переяславське зведення.

Відштовхуючись від переконливих аргументів О. Шахматова, що статті 1136–1137 рр. Новгородського І літопису, а також «Учення, иже вѣдати челоуѣку числа всѣх лѣт» належать перу доместика Антонієвого монастиря ієродиякона Кирила, Є. Перфецький розглядає останнього як одного з укладачів новгородського княжого літопису.

Велику наукову цінність для вітчизняного літописознавства становить об'ємна праця Є. Перфецького, що присвячена вивченню перемишльської літописної традиції⁵⁴. Відправною точкою для її автора послужило положення О. Шахматова про існування в XII ст. самостійного галицького літописання, яке велося в Перемишлі або Галичі. Під час студій Є. Перфецький спирається на розроблену О. Шахматовим схему східнослов'ян-

ського літописання, дотримується його методики аналізу літописних текстів, хоч у разі необхідності доповнює, уточнює або переглядає висновки свого вчителя.

Для реконструкції тексту Перемишльського зведення 1100 р. і встановлення його зв'язків з іншими зведеннями науковець залучив практично весь відомий на той час літописний матеріал — зведення південної (Іпатівський, Хлебниковський, Погодінський, Ермолаєвський літописи), північної (Лаврентіївський, Радзивілівський, Троїцький, Переяславо-Суздальський, Московський академічний літописи), північно-західної (Софійський I, Новгородський IV, Тверський, Львівський літописи) редакцій, I і II Псковські, II і III Новгородські літописи, а також Новгородський I літопис старшого й молодшого ізводів.

Провівши аналіз руських звісток, які містяться у складі «Історії Польщі» Яна Длугоша, він дійшов висновку, що основне руське джерело, що використав польський історик, охоплювало події від найдавніших часів до 1225 р. Далі його текст було продовжено статтями 1227–1297 й 1316–1392 рр., запозиченими відповідно зі зведення південної редакції та західноруських літописів. Ознайомлення з творчою лабораторією Я. Длугоша дозволило Є. Перфецькому говорити про точну, часто буквальну передачу автором «Історії Польщі» тексту свого основного руського джерела, завдяки чому значно полегшуються перспективи дослідницької роботи.

Виявивши в праці Я. Длугоша сліди перемишльського, київського, галицького й володимиро-суздальського літописання, дослідник визначає основне руське джерело «Історії Польщі» як спільне літописне зведення, оскільки в XIV — першій половині XV ст. вже завершилася первісна кодифікація спільноруського літописного матеріалу. Порівняльно-текстологічний аналіз показав, що найстарша частина зведення 1225 р., що охоплює виклад подій від найдавніших часів до 1100 р., найбільше відрізняється від літописних пам'яток, які збереглися до нашого часу. Деякі відповідності вона знаходить у Новгородському I літописі молодшого ізводу, I і II Псковських, Софійському I і Новгородському IV літописах. Зате стосовно статей 1126–1225 рр. зведення 1225 р. найбільше відповідає текстові зведень південної редакції. Відсутність перемишльських звісток зі зведення 1225 р. в інших джерелах «вказує на безумовний зв'язок зводу 1225 р. з Перемишлем. Цей звід нізвідки не міг узяти ці перемишльські звістки... як тільки з літопису, який в Перемишлі вівся та який ввійшов до складу зводу зложеного там же (коло 1100 року)...»⁵⁵. Згідно з Є. Перфецьким, Перемишльське зведення 1100 р. було складене з початкових статей київського літописання (про події X ст.), київського літописного матеріалу XI ст., перемишльських статей за 80–90-і рр. XI ст. й продов-

жене місцевими записами до 1140 рр., коли Володимир Володаревич переніс столицю з Перемишля до Галича. Другою частиною Перемишльського зведення 1225 р., як вважає Є. Перфецький, є друга частина зведення 1206 р., зредагованого у Володимирі-на-Клязьмі. Однак твердження науковця, ніби укладач Перемишльського зведення 1225 р. відкинув набагато повнішу першу частину зводу північної редакції, «бережучи текст 1100 року як дорогу реліквію свого рідного міста та країни»⁵⁶, виглядає малопереконливим.

Далі Є. Перфецький переходить до характеристики суспільно-політичних і культурних умов, що викликали в XIII ст. появу в Перемишлі спільного східнослов'янського літописного кодексу. Він розглядає це місто як потужний центр очоленої місцевим єпископом опозиції князівській владі в Галичині. На думку вченого, кодифікаційна робота розпочалася не раніше 1225 р., бо під ним у тексті вміщено останній запис про перемогу князя Ярослава над Литвою. Є. Перфецький висловлює припущення, що її ініціатором був владика Антоній (1220–1225), який перед прибуттям до Перемишля й після виїзду звідти обіймав посаду новгородського архієпископа. Завершилося ж складання зведення при його наступникові, не пізніше 1241 р., коли князь Данило Романович розгромив резиденцію перемишльського єпископа.

І частину своєї праці Є. Перфецький присвячує встановленню зв'язків між ПВЛ і текстом найдавнішої частини хроніки Я. Длугоша. Спочатку він проводить порівняльно-текстологічний аналіз списків ПВЛ у зведеннях південної, північної та північно-західної редакцій для встановлення спільних читань і розбіжностей. Після чого, ідучи за О. Шахматовим, шляхом порівняння трьох редакцій ПВЛ із текстом Новгородського I літопису молодшого ізводу, на ранніх відомостях якого відобразилося джерело, що передувало ПВЛ, встановлює взаємини між ними й час їхнього складання. Дослідник підкреслює, що статті ПВЛ другої половини XI — початку XII ст. з північної й південної редакцій, що відсутні в північно-західній, за своїм змістом стосуються Києво-Печерського монастиря й були тут записані. Отже, це свідчить про те, що протягом указанного часу в Печерській обителі вівся літопис. Оскільки ніяк не можна припустити, щоб редактор ПВЛ північно-західної редакції свідомо вилучав зі свого зведення інформацію, котра стосувалася Києво-Печерського монастиря, то звідси випливає, що він просто не мав під руками Печерського літопису. Відповідні звістки пізніше потрапили до другої (збереглася у зведеннях північної групи) та третьої (збереглася у зведеннях південної групи) редакцій пам'ятки. Отже, найстаршою редакцією ПВЛ є її текст у зведеннях північно-західної редакції. На базі накресленої схеми історії тексту ПВЛ дослідник пропонує свій варіант вирішення питання її

авторства. За Є. Перфецьким, Нестор був автором первісної редакції пам'ятки, що не мала у своєму складі статей про заснування Києво-Печерського монастиря й смерть Феодосія, які за змістом суперечать творам, безсумнівно, належним Нестору.

Зіставлення руського тексту хроніки Я. Длугоша з трьома редакціями ПВЛ показало, що найближче він до тієї, яка відобразилася в Софійському I й Новгородському IV літописах. Причому ПВЛ першої редакції розходиться з ПВЛ другої та третьої редакцій саме там, де вона дослівно відповідає «Історії Польщі». Однак після 1097 р. текст Я. Длугоша в ряді статей буквально сходиться з другою та третьою редакціями ПВЛ. Усе це, а також факт відсутності на сторінках «Історії Польщі» використаних Нестором іноземних і вітчизняних джерел (хроніки Георгія Амартола, життя Василя Нового, откровенія Мефодія Патарського, «Сказанія про грамоту слов'янську», договорів із греками, легенди про апостола Андрія та ін.) дозволило Є. Перфецькому зробити висновок про те, що Я. Длугош не користувався ПВЛ.

Особлива ж близькість «Історії Польщі» до тексту ПВЛ у складі Софійського I й Новгородського IV літописів, а також до Новгородського I літопису молодшого ізводу є свідченням відповідності найстаршої частини праці Я. Длугоша Київському зведенню 70-х рр. XI ст., яке через Софійський літопис (Софійський временник) відобразилося у вищезазначених творах. Однак відсутність у хроніці новгородських звісток показує, що Київський літопис 1074 р. потрапив до неї не через Софійський літопис. Крім того, у тексті Перемишльського зведення 1100 р. є місця, що кардинально відрізняються від відповідних фрагментів Новгородського I літопису й ПВЛ. Таким чином, в основі Перемишльського зведення 1100 р. лежить старовинний Київський літопис початку XI ст., доповнений матеріалами Київського зведення 1074 р. До складу ж Новгородського I літопису та ПВЛ матеріали останнього потрапили після тенденційної обробки, здійсненої в Новгороді. На думку Є. Перфецького, безпосереднім поштовхом для складання Перемишльського кодексу 1100 р. стало осліплення теребовлянського князя Василька Ростиславича. Зведення було написано в Перемишлі за дорученням перемишльського князя Володаря Ростиславича, імовірно, священником Василієм — автором відомого оповідання про осліплення князя Василька. На жаль, це припущення не обґрунтоване ні інформацією із самого Перемишльського зведення, ні даними з інших джерел.

У II частині розвідки Є. Перфецький розглядає включені до Перемишльського зведення 1100 р. оповідання про Кия, Щека й Хорива та Рюрика, Синеуса та Трувора. Для зіставлення він залучає тексти Новгородського I літопису молодшого ізводу й ПВЛ. Результати порів-

няльно-текстологічного й логічно-сміслового аналізу дали йому «можність ствердити, що в основі Початкового зводу, руського тексту Длугоша та ПВЛ лежить одне і те саме, більше або менше використане джерело, а саме — Старовинний Київський літопис»⁵⁷. Деякі ж вставки (про місяць осідку Рюрика та його братів, їхні князювання та смерть) потрапили до Перемишльського зведення 1100 р. з особливої редакції Початкового зведення 1093 р., яка повніше відобразила в собі текст Новгородського зведення 1050 р., ніж та редакція Початкового зведення, що ввійшла до Новгородського I літопису молодшого ізводу. Оскільки перемишльський книжник безпосередньо користувався київським зведенням початку XI ст., його кодекс із більшою повнотою відображає зміст останнього, ніж ПВЛ. Зокрема, звістки про Аскольда й Діра, невдоволення новгородців їхнім пануванням і запрошення варягів не мають відповідників у Початковому зведенні й ПВЛ. Однак до «Історії Польщі» не потрапило запозичене Перемишльським зведенням 1100 р. з Київського зведення початку XI ст. повідомлення про війну Аскольда й Діра з полочанами, що збереглося в Никонівському літописі. Наявність у ПВЛ багатьох місць, які є в «Історії Польщі», але відсутні в Початковому зведенні, Є. Перфецький логічно пояснює тим, «що Повість временних літ помимо Початкового зводу безпосередньо користувалася також і текстом Перемишльського зводу 1100 року, який лежить також і в основі руського тексту Яна Длугоша»⁵⁸.

Порівнявши оповідання ПВЛ і хроніки про Кия, Щека, Хорива й заснування Києва, дослідник зробив висновок, що його початковий текст «в зводі 1100 року читався так, як читається це місце і в Повісті временних літ»⁵⁹. Наявне в Я. Длугоша різночитання (ідеться про заснування власних міст Щеком і Хоривом. — *І.Д.*) він пояснює неспроможністю польського історика до кінця зрозуміти в цьому місці зміст свого першоджерела. Висвітлюючи редакторську роботу Нестора, дослідник наголошує, що саме місцевий патріотизм змусив книжника віддати рішучу перевагу Перемишльському зведенню 1100 р. перед фольклорною традицією, що представляла Кия простим перевізником, а також перед Новгородським і Початковим зведеннями, укладачі яких намагалися понизити соціальний статус засновника «матері городів руських». Шляхом внутрішньої інтерпретації звісток про радимичів і в'ятичів, князя Дулебу й дулебян та їх порівняння з відповідними уривками ПВЛ науковець доводить, що в Перемишльському зведенні 1100 р. вони читалися так само, як читаються в «Історії Польщі». Характеристика ж полян та інших племен зі зведення 1100 р. знаходить аналогії у відповідних рядках не лише хроніки Я. Длугоша, а й ПВЛ. А ось пропущену ним звістку про уличів і тиверців можна відтворити, залучивши матеріал літопису

Нестора. Наприкінці II частини своєї праці Є. Перфецький подає реконструйований за допомогою зіставлення «Історії Польщі», ПВЛ, Новгородського I літопису молодшого ізводу та Псковського II літопису уривок оповідання Перемишльського зведення 1100 р. про Кия, Щека й Хорива та Рюрика, Синеуса й Трувора.

У наступній частині дослідник проаналізував оповідання Я. Длугоша про вбивство Аскольда й Діра та реконструював відповідний уривок Перемишльського зведення 1100 р. Як і перед цим, найважливіші висновки вченого засновані на порівнянні текстів «Історії Польщі», Новгородського I літопису молодшого ізводу, ПВЛ, а також Псковського I літопису, літопису Авраамки й Рогозького літописця. У результаті Є. Перфецький відзначив відсутність будь-яких звісток про князя Олега на сторінках Київських зведень 1074 й 1039 рр. Дві вставки про його похід на Царгород і смерть у Ладозі потрапили до Початкового зведення з новгородського літописання. Оскільки Я. Длугош не подає ніякої інформації про Олега, то її не було й у його першоджерелі — Перемишльському зведенні 1100 р., заснованому на Найдавнішому київському зведенні 1039 р. Включивши до складу ПВЛ договір Олега з греками, Нестор був вимушений докорінно переробити зміст свого першоджерела — Початкового зведення. «...до 6420 року включно... — пише Є. Перфецький, — ...усюди, де в самім Початковім зводі стояло ім'я Ігоря, — в Повісти вр. літ це ім'я Ігоря змінено іменем Олега. Де складач Повісти вр. літ не міг тут зробити заміни імени Ігоря на ім'я Олега...там просто викидав він такий текст зі свого основного тексту... Коли ж складач Повісти вр. літ і згадує тут, — в тексті своїм до 6420 року, — ім'я Ігоря, то тільки в тексті ним самим тут внесеним, — з ціллю показати, що Ігор був тоді ще «вельми дѣтьскимъ»⁶⁰.

Продовжуючи далі своє дослідження, Є. Перфецький доводить, що хоч Початкове зведення й ПВЛ називають Аскольда й Діра звичайними варягами, мужами Рюрика, однак у Перемишльському зведенні 1100 р. відповідно до первісної літописної традиції вони виступають законними київськими князями. Подібно до Я. Длугоша розповідають про похід Ігоря на Київ і вбивство ним Аскольда й Діра літопис Авраамки, Псковський I літопис і Рогозький літописець, у яких через Новгородське зведення 1079 р. відбилосся найдавніше київське зведення 1039 р. Таким чином, відсутність у Я. Длугоша багатьох подробиць, зокрема маршруту Ігоря, хитрощів, до яких він удався під Києвом, його слів до київських князів і вказівки на місця поховання загиблих, можна пояснити тим, що їх не було й у першоджерелі «Історії Польщі» — Перемишльському зведенні 1100 р. Усі ці деталі «внесені були... в текст статті про вбивство Аскольда й Діра укладачем Початкового зведення в наслідку тенденції

його — представити Ігора єдиним законним претендентом на Київський стіл, а рід Рюрика — єдиним законним на Русі родом княжим»⁶¹.

У IV частині Є. Перфецький поставив за мету з'ясувати відношення між Печерським літописом з одного боку й Перемишльським зведенням 1100 р., Початковим зведенням і ПВЛ з іншого. Порівняльно-текстологічний аналіз Синодального списку Новгородського I літопису старшого ізводу, Софійського I й Новгородського IV літописів показав відсутність статей Печерського літопису на сторінках ПВЛ першої редакції, Початкового зведення й Київського зведення 1074 р. Укладач Другого київського літопису поклав у основу своєї праці ПВЛ другої редакції, до складу якої входили й статті Печерського літопису по 1111 р. включно, і Печерський літопис другої редакції, котрий закінчувався оповіданням 1182 р. про смерть архімандрита Полікарпа. При цьому під впливом останнього джерела й меншою мірою першої редакції ПВЛ та інших матеріалів до тексту другої редакції ПВЛ були внесені правки й додатки, які призвели до утворення нової — третьої редакції ПВЛ. Підтвердженням того, що третя редакція ПВЛ виникла в останній чверті XII ст., тобто не раніше оформлення Другого київського літопису, на думку Є. Перфецького, слугує іменування під 6690 р. настоятеля Києво-Печерського монастиря не ігуменом, а архімандритом, «бо тільки в самім кінці XII стол., — а власне: не раніше послідньої четверти його, — печерські ігумени набули прав на титул архімандрита»⁶².

Враховуючи наявні в Печерському літописі першої редакції реальні подробиці, а також негативне ставлення його автора до ігумена Никона, котрий помер 1088 р., дослідник датує цей твір часом між кінцем 90-х рр. XI ст. й 1112 р. Усі літописні статті належать перу однієї особи, яка була сучасником-очевидцем зображуваних подій. Оскільки Печерський літопис першої редакції з'явився пізніше, ніж Початкове зведення й Київське зведення 1074 р., що були джерелами Перемишльського зведення 1100 р., то й не дивно, що його матеріали не змогли потрапити на сторінки хроніки Я. Длугоша.

Як відомо, у ПВЛ другої редакції відобразилися ПВЛ першої редакції та Печерський літопис першої редакції. Тому поділ її статей на «київські» й «печерські» дозволив Є. Перфецькому віднести складання ПВЛ першої редакції до 1106–1112 рр. Адже остання суто «київська» стаття ПВЛ другої редакції розповідає про перемогу 1106 р. над половцями біля Заріченська, і нею ж закінчується київський матеріал у північно-західних зведеннях, у складі яких міститься ПВЛ першої редакції. Насамкінець Є. Перфецький вказує конкретні шляхи до реконструкції первісного тексту ПВЛ.

На жаль, науковець чомусь не об'єднав основні результати своєї надзвичайно цікавої студії в окремих висновках. Як бачимо, завдяки скрупульозно точному порівняльно-текстологічному й досконалому логічно-смысловому аналізу Є. Перфецькому вдалося виявити та відтворити два перемишльські літописні зведення, які не збереглися до наших днів. Унаслідок цього було відкрито існування ще одного центру давньоукраїнського літописання — міста Перемишля. Однак стосовно ПВЛ деякі положення вченого виявилися недостатньо вмотивованими. Так, найбільш вразливою виглядає запропонована ним схема складання третьої редакції ПВЛ, що передбачає її датування кінцем XII ст.

Невдовзі дослідник опублікував поглиблений і відшліфований варіант своєї розвідки чеською мовою у вигляді окремої монографії⁶³.

С. Томашівський вказав на відсутність надійного документального підґрунтя в картині суспільно-політичного й культурного життя Перемишля першої половини XIII ст., яку Є. Перфецький відтворив для пояснення причин і обставин появи місцевого літописного кодексу⁶⁴.

Натомість С. Гаєвський відзначив велику привабливість реконструкції Є. Перфецького й безперечно наукову вартість її окремих фактичних моментів⁶⁵. Так, важливу роль для дослідження норманського питання та з'ясування достовірності ряду літописних пам'яток мають збережене Я. Длугошем свідчення Перемишльського зведення 1100 р. про князівський статус Кия, Щека й Хорива, повідомлення про київських князів Аскольда й Діра, їхню боротьбу з деревлянами, уличами й конфлікт з новгородцями, наслідком якого стало покликання варягів, характеристика врожайності полянської землі тощо. Віддаючи належне досягненням Є. Перфецького, рецензент водночас зауважив, що найістотнішим недоліком його праці є інтерпретація тексту «Історії Польщі» та східнослов'янських літописів відповідно до створеної гіпотези. А тому до занадто далекосяжних висновків і проблематичних побудов автора слід ставитися з обережністю.

Продовжуючи кращі традиції вітчизняного літописознавства, українські науковці протягом 1918–1935 рр. істотно розширили й поглибили доробок своїх попередників. Особливо вагомий внесок було зроблено у вивчення перемишльського, переяславського та київського літописання XII ст. Не оминули своєю увагою вчені й початкове літописання, зокрема ПВЛ. На жаль, такій видатній пам'ятці, як Галицько-Волинський літопис, увага приділялася лише на сторінках узагальнюючих праць з історіографії, джерелознавства та історії літератури.

До непересічних здобутків на ниві дослідження давньоруського літописання безперечно слід зарахувати дві об'ємні роботи Є. Перфецького. У монографії «Русские летописные своды и их взаимоотношения» він

накреслив масштабну картину взаємин давньоруських літописних зведень XII–XIII ст., зокрема охарактеризував київське й переяславське літописання XII ст. Друга його праця присвячена надзвичайно цікавій, раніше не дослідженій проблемі — перемишльському літописанню XI–XIII ст. На підставі детального, глибокого вивчення літописного матеріалу автору вдалося відновити Перемишльське літописне зведення 1100 р. Загалом для студій Є. Перфецького притаманне комплексне дослідження літописних текстів, органічне поєднання порівняльно-текстологічного, логічно-сміслового й історичного аналізу.

Проте переважна більшість публікацій 1918–1935 рр. була присвячена вивченню часткових питань, пов'язаних із давньоруським літописанням. Прикладом таких студій можуть бути статті А. Ляценка, В. Пархоменка, В. Перетца, Є. Перфецького, М. Тершаковця, В. Щербини та ін. про окремі джерела ПВЛ і Київського літопису, деякі літописні повісті, сказання, авторство списків і редакцій тощо. Серед них особливий інтерес викликають спроби В. Перетца й А. Ляценка встановити тематичні та стилістичні аналогії між давньоруським літописанням з одного боку та Святим письмом або скандинавськими сагами з іншого. До «вузьких» спеціальних публікацій належать також розвідки Д. Абрамовича, С. Бугославського тощо, у яких літописи розглядаються як джерела інших літературних пам'яток. Підбиваючи підсумки, слід згадати й рецензії, що також відображали тодішній стан українського літописознавства та сприяли перетворенню його на окрему допоміжну історичну дисципліну.

За методикою вивчення літописних пам'яток охарактеризовані праці є неоднорідними. Так, Є. Перфецький спирався на методичні новації свого вчителя О. Шахматова, В. Пархоменко та інші історики послуговувалися спеціально-історичними та джерелознавчими методами дослідження. Натомість філологи — В. Перетц, Д. Абрамович, С. Бугославський, А. Лященко тощо — в основному використовували методику порівняльно-історичного літературознавства.

Загалом протягом 1918–1935 рр., попри появу двох ґрунтовних студій Є. Перфецького та серйозних узагальнюючих праць Д. Багалія, М. Возняка, М. Грушевського, Д. Дорошенка й С. Єфремова, вивчення українськими науковцями давньоруського літописання не велося з особливою інтенсивністю. Проте розглянуті публікації засвідчили загалом високий рівень вітчизняного літописознавства й відкрили широкі перспективи для його подальшого розвитку. На жаль, унаслідок політичних переслідувань з боку більшовицької влади, які розгорнулися наприкінці 1920 — на початку 1930-х рр., переважна більшість українознавчих установ ВУАН була ліквідована, частина науковців репресована, а вивчення українського літописання в УРСР фактично призупинене.

¹ См.: *Буганов В.И.* Отечественная историография русского летописания. — М., 1975. — С. 25, 62–64, 69–79, 84–86, 93, 98–99, 128.

² См.: *Вовина-Лебедева В.Г.* Е.Ю. Перфецкий — исследователь летописания // *Вспомогательные исторические дисциплины / Отв. ред. В.Н. Плешков.* — СПб., 2010. — Т. 31. — С. 436–455.

³ Див.: *Андрохович А.* Иван Лаврівський. Один з піонерів українського відродження в Галичині (1773–1820) // *Записки Наукового товариства імені Шевченка.* — Львів, 1919. — Т. 128. — С. 115–116.

⁴ См.: *Абрамович Д.И.* Памяти Афанасия Фёдоровича Бычкова: (К столетию со дня его рождения) // *Сборник Российской публичной библиотеки.* — Петроград, 1920. — Т. 1. — Вып. 1. — С. 128–130.

⁵ См.: *Его же.* Труды А.А. Шахматова в области истории русской литературы // *Известия Отделения русского языка и словесности Российской академии наук.* 1920 г. — Петроград, 1922. — Т. 25. — С. 112–127.

⁶ Там же. — С. 122–123.

⁷ Див.: *Скрутень Йосафат.* Життєписи Василян: (Виймок з рукописного збірника митр. Льва Кишки) // *Записки чина Святого Василя Великого.* — Жовква, 1924. — Т. 1. — Вип. 1. — С. 105, 107, 116.

⁸ Див.: *Пархоменко В.* Из листування з акад. О.О. Шахматовим // *Україна / Під ред. акад. М. Грушевського.* — К., 1925. — Кн. 6. — С. 125–128.

⁹ См.: *Перетц В.Н.* Памяти Аркадия Иоакимовича Лященко. Очерк его жизни, научной и общественной работы // *Труды Института славяноведения АН СССР.* — Ленинград, 1932. — Т. 1. — С. 354–376.

¹⁰ Там же. — С. 360.

¹¹ Див.: *Перфецький Є.* До питання про Нестора Печерського // *Україна.* — К., 1918. — Кн. 1–2. — С. 11–20.

¹² Див.: *Щербина В.* Лаврентій чи Діонісій? Чийм іменням належало б називати найстаріший список літопису? // *Україна / Під ред. М. Грушевського.* — К., 1924. — Кн. 3. — С. 10–13.

¹³ Там само. — С. 13.

¹⁴ См.: *Пархоменко В.* Русь в IX веке // *Известия Отделения русского языка и словесности Российской академии наук.* 1917. — Петроград, 1918. — Т. 22. — Кн. 2. — С. 127–140.

¹⁵ Там же. — С. 139.

¹⁶ Там же.

¹⁷ *Пархоменко В.* Норманизм и антинорманизм: (К вопросу о происхождении имени «Русь») // *Известия Отделения русского языка и словесности Российской академии наук.* 1923. — Ленинград, 1924. — Т. 28. — С. 74.

¹⁸ См.: *Его же.* У истоков русской государственности. — Ленинград, 1924. — С. 73–82.

¹⁹ Див.: *Лященко А.Я.* Два Олеги на сторінках літопису X століття // *Науковий збірник Ленінградського товариства української історії, письменства та мови / За ред. акад. В.М. Перетца.* — К., 1931. — Вип. 3. — С. 3–10.

²⁰ См.: *Его же.* Летописное сказание о мести Ольги древлянам: (По поводу статьи проф. А. Брюкнера) // *Известия по русскому языку и словесности.* 1929. — Ленинград, 1929. — Т. 2. — Кн. 1. — С. 320–336.

²¹ Див.: Сушицький Ф. До історії поетичних оповідань про Михайлика й Золоті ворота та про Батия // Записки Історично-філологічного відділу УАН / Гол. ред. Д.І. Багалій. — К., 1919. — Кн. 1. — С. 91–93.

²² См.: Лященко А.И. Былина о Дюке Степановиче // Известия Отделения русского языка и словесности Академии Наук Союза Советских Социалистических Республик 1925 года. — Ленинград, 1926. — Т. 30. — С. 135–137.

²³ Див.: Коструб Т. Ще до генези українських дум // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1928. — Т. 149. — С. 194–196.

²⁴ Перетц В. Ще раз дума про Олексія Поповича // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1925. — Т. 141–143. — С. 5.

²⁵ Див.: Тершаковець М. Переказ про Кия, Щека і Хорива та їх сестру Либідь // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського. — К., 1928. — Т. 2. — С. 399–425.

²⁶ См.: Лященко А.И. Летописные сказания о смерти Олега Вещего // Известия Отделения русского языка и словесности Российской академии наук 1924 года. — Ленинград, 1925. — Т. 29. — С. 254–288.

²⁷ Пархоменко В. Рец. на: А. Лященко. Летописные сказания о смерти Олега Вещего. Відбитка із т. 29 «Известий отделения русского языка и словесности Российской Академии Наук», стор. 254–288, Ленінград, 1925 р. // Червоний шлях. — 1926. — № 2. — С. 190.

²⁸ Див.: Лященко А. Сага про Олафа Тріггвасона й літописне оповідання про Ольгу // Україна / Під заг. ред. М.С. Грушевського. — К., 1926. — Кн. 4. — С. 3–23.

²⁹ Его же. «Eumundar Saga» и русские летописи // Известия Академии наук Союза Советских Социалистических Республик. VI серия. — Ленинград, 1926. — № 12. — С. 1061–1086.

³⁰ Там же. — С. 1086.

³¹ Там же. — С. 1081.

³² Перетц В. До питання про літературні джерела давнього українського літопису // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського. — К., 1928. — Т. 2. — С. 213.

³³ Там само. — С. 217.

³⁴ См.: Его же. «Слово о полку Игореве» и древнеславянский перевод библейских книг // Известия по русскому языку и словесности. 1930. — Ленинград, 1930. — Т. 3. — Кн. 1. — С. 291–292.

³⁵ См.: Лященко А.И. Этюды о «Слове о полку Игореве» // Известия Отделения русского языка и словесности Академии наук Союза Советских Социалистических Республик 1926 года. — Ленинград, 1926. — Т. 31. — С. 137–158.

³⁶ Див.: Перетц В. Слово о полку Игоревім. Пам'ятка феодальної України-Руси XII віку. — К., 1926. — С. 36–37.

³⁷ Див.: Бугославський С. Пам'ятки XI–XVIII вв. про князів Бориса та Гліба: (Розвідка та тексти) / За ред. В. Перетца. — К., 1928. — XXXIII, 206, II с.

³⁸ Там само. — С. XXI.

³⁹ Див.: Абрамович Д. Літописні джерела Четьїх-Міней Дмитра Ростовського // Науковий збірник за рік 1929. Записки Історичної секції Всеукраїнської академії наук / Під. ред. М.С. Грушевського. — К., 1929. — Т. 32. — С. 32–61.

⁴⁰ См.: Его же. Отрывок из хроники Иоанна Малалы в Златоуструе XII века // Сборник статей в честь академика Алексея Ивановича Соболевского / Под. ред. акад. В.Н. Перетца. — Ленинград, 1928. — С. 19–24.

⁴¹ Див.: *Лященко А.* Кілька власних імен в «Історії» Длугоша. Матеріяли до історії української мови в XV ст. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1930. — Т. 99. Ювілейний збірник на пошану акад. Кирила Студинського. — Ч. 1. — С. 317–321.

⁴² См.: *Перфецький Е.Ю.* Русские летописные своды и их взаимоотношения. — Братислава, 1922 — 101 с.

⁴³ Там же. — С. 19.

⁴⁴ Там же. — С. 41.

⁴⁵ Там же. — С. 42.

⁴⁶ Там же. — С. 79.

⁴⁷ Там же. — С. 80.

⁴⁸ Там же. — С. 87.

⁴⁹ Там же. — С. 85.

⁵⁰ Див.: *Грушевський М.С.* Рец. на: Е.Ю. Перфецький. Русские летописные своды и их взаимоотношения. Братислава. 1922, ст.101 (Spisy filozofickej fakulty univerzity v Bratislave) // Україна / Під заг. ред. М.С. Грушевського. — К., 1928. — Кн. 2. — С. 133–134.

⁵¹ Див.: *Перфецький Є.* Новгородський княжий літопис і його відношення до українського літописання XII століття // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1924. — Т. 134–135. — С. 1–18.

⁵² Там само. — С. 17.

⁵³ Там само. — С. 6.

⁵⁴ Див.: *Перфецький Є.* Перемишльський літописний кодекс першої редакції в складі хроніки Яна Длугоша // Там само. — Львів, 1927. — Т. 147. — С. 1–54; Львів, 1928. — Т. 149. — С. 31–83; Львів, 1931. — Т. 151. — С. 19–56.

⁵⁵ Там само. — Львів, 1927. — Т. 147. — С. 19.

⁵⁶ Там само. — С. 21.

⁵⁷ Там само. — Львів, 1928. — Т. 149. — С. 80.

⁵⁸ Там само. — С. 63.

⁵⁹ Там само. — С. 81.

⁶⁰ Там само. — Львів, 1931. — Т. 151. — С. 30.

⁶¹ Там само. — С. 41.

⁶² Там само. — С. 48.

⁶³ Див.: *Perfekij Eugen.* Historia Polonica Jana Dlugosza a ruske letopisectvi. — Praha, 1932. — 120 s.

⁶⁴ Див.: *Томашівський С.* До історії Перемишля і його єпископської катедри. Критичні замітки // Записки чина Святого Василя Великого. — Жовква, 1928 — Т. 3. — Вип. 1–2. — С. 179–190.

⁶⁵ Див.: *Гаєвський С.* Рец. на: Д-р Є. Перфецький. Перемишльський літописний кодекс першої редакції в складі хроніки Яна Длугоша. Зап. Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові, 1928, т. CXLVII, сс. 1–54, т. CXLIX, сс. 31–83 // Україна / Під заг. ред. М.С. Грушевського. — К., 1929. — Травень–червень. — С. 131–134.